

A vallásszabadság törvénybeiktatása.*)

(Torda, 1568. jan. 28.)

Az előadandókban nem a történész beszél, ki ismeretlen eseményeket tár fel és régieket helyez új megvilágításba, hanem csak egy szerény igényű lekipásztor, aki ismert eseményeket magyaráz a ma szemszögéből és próbál belőlük hasznos tanulságokat vonni.

Nemzeteknek világot rengető mérközése idején, mikor minden idegszálunkat az a kérdés feszíti, hogy mikor és mi lesz a küzdelem vége, ugyan kit érdekelhet egy XVI-ik századbeli esemény? A bizonytalanságban csak az bizonyos, hogy egy új világrend van kialakulóban és sorsunk a második ezer esztendő során azon fordul meg, hogy tisztán látjuk-e azt, amit ma a nemzet érdeke parancsol és van-e bennünk elég erő, eiszántság és áldozatkészség, hogy azt meg is cselekedjük.

Ne felejtjük azonban, hogy vannak történelmi események, amelyek a multéi ugyan, de jövődőtformáló erők rejlenek bennük és jelentőségük épp vallásos nagy időkben nő meg, amilyenek a mai idők. Ilyen esemény a nemzet életében 1568 jan. 28.

Néhány esztendővel ezelőtt a magyar protestantizmus egyik vezérembere a pesti Vigadóban a reformáció emlékűnnepén joggal adott kifejezést megütközésének afelett, mely felekezeti szempontok szerint akarja átírni a magyar történelmet. Ha ez így megy — mondá — egy napon majd arra ébredünk, hogy Lipót császár és Mária Terézia lesznek a magyar történelem hősei és nem a Bocskaiak, Báthoriak, Bethlenek és Rákócziak. Ünnepeles tiltakozás volt az azzal a szándékkal szemben, mely alább akarta szállítani annak a kultúr-munkának az értékét, mellyel a protestantizmus a magyar nemzeti kultúra közkincsét gyarapította és diszkreditálni próbálta azt a nemes harcot, mellyel a protestánsok a magyar nemzet füg-

* Előadás Debrecenben a Dávid Ferenc Egylet estélyén.

getlenségét Bécs németesítő és katolizáló törekvéseivel szemben megvédték.

S ha jogos a protestáns társadalom részéről a felháborodás minden ilyen szándékkal szemben, mint ahogy valóban az, éppen olyan érthető az unitáriusok méltatlankodása is afelett, hogy még a protestáns atyafiak között is akadnak történetírók, akik az 1568-adiki tordai országgyűlés határozatának jelentőségét igyekeznek alábbszállítani és két nagy szereplőjének, János Zsigmondnak és Dávid Ferencnek a személyét ki-sebbiteni próbálják.

Az 1568-adiki tordai országgyűlés határozata az ezeréves magyar nemzet egyik legnagyobb történelmi dicsősége. S ha egyéért nem, márcsak azért is több megbecsülést érdemel-nénk e hazában, mert ezt a dicsőséget a mi őseink szerezték nemzetünknek. A vallásüldözések korszakában, négy esztendő-vel a párizsi véres Szent Bertalan éjszaka előtt, amikor a pro- testánusokat az utolsó szálig legyilkolták, amikor Alba herceg inquisitioja Németalföldön hátborzongató kegyetlenségeket művelt, akkor, amikor Kalyin Servétet Genfben megégettette, s még Angliából is százezreknek kellett menekülniök túl a ten- gereken, hogy hitükhöz hűek maradhassanak, a tordai ország- gyűlésen a rendek a vallás szabadgyakorlatának jogát az egész világot megelőzően országos törvénybe iktatták. Kimondták, hogy az evangéliumot mindenki lelkiismerete szerint hirdet- heti: „Ki-ki az ő értelme szerént”. Mindenki olyan prédikátort tarthat, amilyent akar. „Senki a superintendensek közül, se egyebek a prédikátorokat meg nem bánthassa, ne szidalmaz- tassék senki az ő religiójáért senkitől az elébbi constitutiok szerént és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert a hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek igéje által vagyon”.

Ha a körülöttünk élő nemzetek valamelyike hasonló tör- ténelmi tényre hivatkozhatnék, gondja lenne, hogy dicsőségét visszhangozza az egész világ. A mi történetíróink pedig az ese- mény szellemtörténet jelentőségét kidomborítani és a benne rejlő erkölcsi tőkét a nemzet javára kamatoztatni a mai napig könnyelműen elmulasztották. Sőt vannak, akik nem átalították annak két hősét, János Zsigmondot és Dávid Ferencet az esz- ményi magaslatról sárba rántani.

Szekfü Gyula a magyar történetírás mestere János Zsigmonddal is azt cselekedte, amit a magyar szabadság legendás hősével, II. Rákóczi Ferencsel művelt. Kétesértékű megállapításaival befeketítette. János Zsigmondról, akit külföldön „a lelkiismereti szabadság fejedelme”-ként magasztalnak, így ír: „akarateréjének gyöngeségét és önállótlanágát jellemzi, hogy udvari papjainak a lutheránizmustól való elhajlását a kálvinizmuson át egészen az unitarizmusig híven követte s mindenki tudta Erdélyben, hogy a fejedelem szájából főpapja, Dávid Ferenc beszélt éveken át. Másik befolyásos tanácsadója Blandrata György volt, aki szintén teológiai beszélgetésekkel tudta leginkább lenyügözni érdeklődését. Abban a páncélba öltözött harcias korban a teológusokkal vitatkozó fejedelem, nagy politikusok, tetterős hadvezérek unokája s egy tehetségtelen, passzív természetű atyának fia, maga is családi degeneráció jelensége volt”.

A körülöttünk élő nemzetek mesterségesen gyártanak kultúrhősöket, hogy az emberiség kulturális életében való jelentőségüket valahogy igazolják. Ugyanakkor pedig mi ezeréves történelmünk hőseit, kikre méltán lehetnénk büszkék az egész világ előtt, kisebb emberi gyarlóságukat kiemelve, kisebbítjük. Hogy lehet dekadensnek nevezni azt a János Zsigmondot, aki a vallásszabadság jogát az egész úgynevezett művelt nyugatot megszégyenítő módon elsőként iktatta országos törvénybe? Felekezeti elfogultsággal se lehet ezt magyarázni. A tordai országgyűlés határozatához híven a vallás szabad gyakorlatát János Zsigmond mindenki számára egyaránt biztosította. Amíg más fejedelmek esetében szinte szabály volt, hogy fejedelmi tanácsukban csak saját felekezetű tanácsosokat tartottak, János Zsigmond tanácsában az unitáriusok mellett a többi felekezetű atyafiak is ott voltak. Ő volt talán az egyetlen fejedelem, aki abban a korban „Cuius regio, eius religio” elvét semmiféle formában sem alkalmazta; uralkodó hatalmát erőszakos térítésekre fel nem használta. Tudta, hogy a hit dolgában céltalan az erőszak alkalmazása, mert nincs az a hatalom, mely az emberrel igazságként tudná elfogadtatni azt, aminek lelkiismerete ellentmond. Alattvalói között a felmerült hitbéli ellentéteket mindig testvériesen igyekezett kiegyenlíteni. Elrendelte, hogy azokon a helyeken, ahol különböző hitűek élnek

együtt, a templomot felváltva használják és nem engedte, hogy a többség a kisebbséget a templom használatából kizárja, ami akkor más uralkodók alatt más országokban szokás volt. Az udvarhelymegyei Fiaftalva községben unitáriusok és reformátusok még ma is felváltva, közösen használják a falu egyetlen templomát. János Zsigmondról még Mélius is azt jegyezte fel, hogy a hitvitákon is mindig csak azt tudakolta: „Vajjon melyik félnek a tudománya alapul a szentíráson”. Debrecen püspöke Révész Imre pedig így ír róla: „Örök érdeme, hogy országa rendjeivel együtt egy akkor Európaszerte példátlanul szabadelvű vallás és egyházpolitikai rendszert alkotott meg”. Életrajzírója, Szentmártoni Kálmán pedig, aki csodálatos szorgalommal és éleslátással gyűjtött össze minden reá vonatkozó adatot, megdönthetetlen adatokkal bizonyítja, hogy János Zsigmond alatt Erdély többet haladt, mint máskor száz év alatt.

Sajnos, a magyar történetírás az 1568-iki világhíres tordai országgyűlés másik főszereplőjével, Dávid Ferencsel szemben még igaztalanabb, mint János Zsigmonddal szemben. Nyolcadik gimnázisták számára írt s a vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott, ma is használatban lévő tankönyvekben Dávid ilyen kitételeket találunk: „A messiásváró rajongás útjára tévedt” ... „kevésszámú hívei a zsidózó szombatosok szektáját alkották”. Tudatlanság, vagy felekezeti elfogultság-e ez a tankönyvíró tanár részéről? Talán mind a kettő! Még Pokoly sem volt Dávid Ferencsel szemben ilyen pökolian kegyetlen és igazságtalan. „Míg Méliusnak minden irata — mondja — a szenvedély legerősebb kifakadásával van telve, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné: addig az unitárius művek (Dávid Ferencéi) állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre bízva az ügyet, ki az ő ígéje által, úgyis elvégzi, amit választottai számára üdvösségnek tart”.

Ha egyébrt nem, már csak azért is több megbecsülést érdemelne Dávid Ferenc a luteránusok és kálvinisták részéről egyaránt, mert a luteránizmust is és a kálvinizmust is ő honosította meg és ő törvényesítette Erdélyben. S ha egyébrt nem, már csak azért sem volna szabad Dávid Ferencet olyan igazságtalanul jellemezni, ahogy ezt egyes magyar történelmi tankönyvek teszik, mert Erdély fővárosát, Kolozsvárt ő tette

magyarrá s a főtéri gyönyörű templomban ő mondotta az első magyar prédikációt.

A magyarságot Dávid Ferenc tanította meg arra, hogy a hit dolgában ne csak német, francia, vagy olasz tekintélyekre támaszkodják, hanem saját lelkiismeretére hallgasson. A reformációt Luther kezdte el, Kálvin tovább fejlesztette, Dávid Ferenc teljessé tette, a nagy műre pedig a koronát a tordai országgyűlés helyezte reá.

Dávid Ferenc krisztusi lelkiületét Major György wittenbergi tanárral való esete jellemzi legtalálóbban. Major az európai fejedelmeknek az unitáriusok ellen ezt a tanácsot adta: „Meg kell ölni őket”. Dávid Ferenc ezt felelte: „amit Krisztus eltiirt, nekik is kell tünniük, el is tüznek mindent s égi Atyjuakat kéri, hogy Majornak és másoknak, akik őket káromolják és üldözik, vakmerőségét kegyelmesen bocsátsa meg s ne verje meg, de áldja meg”. Mennyire emlékeztet ez Jézus imájára: „Atyám bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek”. Ez az egy eset is elég volna, ha több adatunk nem is lenne rá, hogy Dávid Ferenc becsmérőivel szemben azoknak adjuuk igazat, akik őt a XVI. század legnagyobb magyar reformátorának nevezik: Szabó Dezsőnek, aki úgy tekint rá, mint a magyar géniusz titánjára és az európai szellem egyik legkiválóbb reprezentánsát látja benne, Zoványi Jenőnek és Szerb Antalnak, kik az elragadtatás hangján beszélnek szel- lemtörténeti nagyságáról.

Dávid Ferencnek azért kellett mártir halált halni, mert reformátortársai megtagadták a reformáció alapelvét, a lelkiismereti szabadság jogát, melynek értelmében szükségszerűen jelentkezett a hitbeli nézetek különbözősége. Ezt a jogot a maguk számára Rómával szemben erélyesen követelték, Dávid Ferencnek pedig ezt megadni, mihelyt velük szemben más meggyőződésre jutott, hajlandók nem voltak. Az erőszak ellen, melyet Róma velük szemben alkalmazni próbált, hevesen tiltakoztak, Dávid Ferencsel szemben maguk is erőszakot alkalmaztak, felejtve Jézus intelmét: „amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek néktek”.

Nagy kegyetlenség volt az, amit az eperjesi vértörvényszék művelt és a gályarabok megostorozása is, de nincs joguk ezen megütközni azoknak, akik Servét megégetését helyeselni

tudják s a kor szellemével magyarázgatni próbálják. Sőt, ha magyarázatot keresünk, Karaffáék részére hamarább találunk. Elfogultságukban azt hiszik, hogy csak a katolikus egyház kebelén lehető üdvösség. Az eretnekeket, ha máskép nem megy, erőszakkal akarják az egyházba visszaterelni, hogy lelkük üdvösségét így, akaratok ellenére, erőszakkal is biztosítsák.

„A hit Isten ajándéka”. Ezt az apostoli ígét Dávid Ferenc ajkáról a tordai országgyűlés is becikkelyezte. Ebben benne van az egész unitárius vallás. Benne van a tisztelet mások meggyőződésével szemben. A lelki kulturának arra a magaslatára, ahol egyik a másik vallásos meggyőződését tiszteletben tartják — úgylátszik — máig se tudott a világ kellően fölemelkedni. A mi őseink ezt már 375 esztendővel ezelőtt megtették. Tették akkor, amikor a műveltségükkel hivalkodó nyugati népek vallásos meggyőződésük miatt egymást gyilkolták. Tette ezt Erdély, az alig ismert, a félre ismert Erdély, a mi szép Erdélyországunk, melyet az úgynevezett művelt nyugat lelkiismereti furdalás nélkül szolgáltatott ki a balkáni barbárságnak. S tették Erdélyben a mi őseink, az unitarizmus apostolai: János Zsigmond, Dávid Ferenc és a felvilágosult rendek. Távol legyen tőlünk a szándék, hogy az ő erényeiket ma mi a magunk számára kamatoztassuk, hogy az ő dicsőségükből akarjunk megélni. A leghatározottabban tiltakozunk azonban az ellen, hogy azt az embert, aki az egész magyar nemzet számára oly világra szóló dicsőséget jelentő országgyűlési határozatnak értelmi szerzője volt, ma a messiásváró rajongás útjára tévedt valakinek nevezzék, kinek utódai, tehát mi, ma a zsidózó szombatosok szektáját alkotjuk. Nem tűrhetjük, hogy ilyenekkel mérgezzék tovább a magyar ifjúság igazságot szomjuhozó romlatlan lelkét. Nem, mert ha ezt tovább tűrjük, vétkezünk nemcsak önmagunk, hanem őseink áldott emléke ellen is s a felnövekedő magyar nemzedék ellen is, mely igazságot akar és nem felekezeti elfogultságtól maszlagolt ferdítéseket.

A nemzetközi fórumokon erélyesen és jogosan szoktunk tiltakozni a szándék ellen, mely nemzetünket népünk lélekszáma arányában akarja értékelni. Azzal érvelünk, hogy egy nemzet értékét nem lélekszáma, hanem szellemi és erkölcsi minősége szabja meg. Felekezeti vonatkozásban miért vágjuk le idehaza magunk alatt a fát? Miért akarják néme-

lyek a minden tisztességes polgárnak kijáró megbecsülést nekünk csak lélekszámunk arányában juttatni? Amilyen jogos az egész magyar nemzet felháborodása afelett a történelmi hamisítás felett, mely Dávid Ferenc utódait zsidózó szombatosoknak nevezi.

Ravasz László mondotta évekkel ezelőtt egyik előadásában, hogy erdélyi sajátosság az is, hogy ott a reformáció egész az unitárizmusig jutott úgy, hogy ma is minden erdélyi ember lelkében van valami az unitárizmusból. Unitárius vonás az erdélyi emberek lelkén az, hogy egymás vallásos meggyőződését tiszteletben tartják. Dicső emlékéü ősköztől örökölt drága tradíció ez; az 1568.-iki tordai országgyűlés hagyatéka. Századok viszontagságai között ennek ereje tartotta meg a magyart Erdélyben.

A keresztény egyházak vezetői újévi megnyilatkozásaik rendjén, katolikusok és protestánsok egyaránt, a felekezeti béke szükségét hangoztatták. Nem kell sokat beszélni róla! Ha az 1568.-iki tordai országgyűlés határozatának tanulságát levonjuk, a felekezeti béke máris biztosítva van. Ha a Királyhágón innen is lesz majd minden magyar ember lelkében legalább annyi az unitárizmusból, hogy magyar testvérei vallásos és politikai meggyőződését tiszteletben tartsa, új élet hajnala köszönt a magyarra.

Német László írja: „Akármi lesz a világban folyó nagy hegemonia-harcnak a vége: a kis népeket aligha kérdik meg, hogy tetszik-e nekik az eredmény. Angolok, németek, vagy oroszok szabják-e Európára a maguk tervét: az ő szerepük nyilván az alkalmazkodás lesz”. „Mit csináljunk? . . . Kutassuk a háborús Európa esélyeit? . . . Nem: ez nem feladat. Egy kis nép ma nem találhatja meg a feladatát csak önmagában. Lenni, növelni a kohéziót, előkészülni a pöröly alá, hogyha összenyomódik is, de megmaradhasson önmagának”. A lelki kohéziót, mely minden csapást kibír, ami a sors minden forгатagában megtart, ami a magyarnak minden külső és belső ellenséggel szemben erőt és tekintélyt ad úgy, hogy mindenki elbukhatik. csak ő nem, az 1568.-iki tordai országgyűlés határozatának megszívlelése, egymás vallásos és politikai meggyőződésének tisztelete biztosítja.

Lám, így lesz egy XVI.-ik századbeli esemény jövődőt formáló hatalom.

Dr. Csiki Gábor.

Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz.

Közli: dr. JANCSÓ ELEMÉR.

7.

Kedves Barátom,

Sorsomról való minél előbbi tudósításon váród? Ime itt van, a legelső postával, mely meleg szívű leveled vétele óta innen indul. De nem fogsz tudósításomban gyönyörködni. Kulcsár úgy látszik másképpen gondolta meg magát, azt válaszolá, hogy October 8dikáig várta leveletem, s nem érkezvén az, egy olly ifjút fogadott maga mellé, ki őtet arra már régolta kérte. Ravasz lelke nyilván kitetszik. Maga ajánlott mindent, maga sürgetődött, levelében most is sajnálkozik, hogy velem közelebbi összeköttetésre nem léphetett, s még is képtelen volt azon nemtelenségre, hogy meg se kérdezett, ha csak ugyan akarok é menni vagy nem. Hogy ujsághazudó társ nem lettem, úgy veszem észre magamon, nem bánom, s erre engem úgy is csak általad tudott kényes körülállásaim vittek volna, de hogy ismét egyenetlen lelkű emberre kellett találnom, még pedig Irójink között, ezt felette sajnálom. Nekünk, a mint Sze-merének és Vitkovicsnak is irám, úgy is kevesen lévén, kik a nyelv ügyét védjük, mindinkább nagyobb egyetértéssel kellene egybe csatlódnunk — s válunk. Ambitióm kemény szemrehányásokat tesz, hogy miért nem hallgattam egész a szótt dolog bizonyos kimcneteléig, de szívem csendesít azzal, hogy nem akartam titkosan egyszerre csak eltűnni. S minthogy a szívnek ilyen nyugtatásai nemesebbek az ambióónak lappangó büszkeségéből eredett előrelátásainál s pirongatásainál, könnyebben felejem a játékot. Csalódásomat úgy is csak Te tudod, s Eurzy fogja.

A kecsületes Kovachich ezeket írá:

1. A Múzeumhoz szükségképpen kell, új propositionál fogva, mely eljövetelem óta tétetett, egy Cancellista, s már jelentette magát egy Lutheranus ifjú, a ki 6 nyelvet tud. A ki